

pekter av Wolffs forskning fortsätter denne att ha ett stort inflytande. Det kan till exempel vara så att Wagner refererar till sig själv, som refererar till Christian Frevel, som refererar till Jürgen van Oorschot, som refererar till Michaela Bauks, som refererar till – Wolff. Hänvisningarna till andra tyskspråkiga verk är överväldigande, vilket förstås beror på att Wolff en gång i tiden skrev på tyska och därmed bildade skola inom just tyskt språkområde. Men fältet borde kunna öppnas upp mer.

Frevels och Wagners böcker utgör aptitliga smakprov från det dignande smörgåsbord som den tyska forskningen kring Gamla testamentets antropologi utgör. Det vore dock trevligt om denna kunde spilla över lite på engelskt, kanske till och med svenskt, språkområde.

Richard Pleijel, Uppsala universitet

JAN C. GERTZ, BERNHARD M. LEVINSON, DALIT ROM-SHILONI
OCH KONRAD SCHMID (RED.)

*The Formation of the Pentateuch: Bridging the Academic
Cultures of Europe, Israel, and North America*

Tübingen: Mohr Siebeck, 2016, Inbunden, xi + 1204 sidor,
SEK 4137, ISBN: 978-3-161-53883-4

Ursprunget till denna digra volym (1200 sidor) är en internationell forskargrupp som träffades under 2012-2013 för att bearbeta frågan om Pentateukens kompositionshistoria. Detta gjordes mot bakgrund av att den konsensus som funnits kring Wellhausens dokumenthypotes försvunnit (sedan länge), och att forskningen verkar sakna möjligheter att föra en diskussion utifrån gemensamma utgångspunkter. Detta är, menar man, ett hinder för forskningens utveckling. I stora drag finns en tydlig konfliktlinje mellan Neo-dokumentarister i Israel och USA och redaktionskritiker i Rolf Rendtorffs efterföljd i Europa. Men andra faktorer påverkar också debatten, som frågor kring möjligheten att hitta kopplingar mellan Bibeln och arkeologi, breddningen av forskningen till att inkludera fler än europeiska protestanter, och nya metoder som berör skrivares vanor och kreativitet, tidigare marginaliserade perioder i judisk historia, samt lingvistisk datering (synkrona metoder får dock inte något

större utrymme). Dessa andra faktorer måste tas in i en mer uttömmande diskussion om Pentateukens komposition om den inte ska bli alltför smal.

Målet med boken är alltså att sätta dessa olika skolor och faktorer i dialog med varandra för att främja forskningens utveckling. Det målet uppnås möjligen som en bieffekt av att boken läses som en helhet. Den är intressant och oundgänglig men också ojämn. Så blandas här till exempel klassiska vetenskapliga artiklar, som i vissa fall skulle kunna ha blivit egna böcker (Armin Lange, "From Many to One", om Torahns texthistoria på 74 sidor), med andra mer essäliknande bidrag med få fotnoter, som verkar vara endast lätt bearbetade konferenspresentationer (till exempel Joel Baden, "Why is the Pentateuch Unreadable?", 8 sidor). Denna mix förhindrar den tänkta dialogen eftersom nivåerna på diskussionen blir så olika. Inte för att framsteg i forskningen kommer till stånd genom konsensus, utan för att det mervärde som skapas av diskussionen som sådan förhindras av att man pratar förbi varandra. Med detta sagt som en allmän värdering följer här några axplock.

Den första delen behandlar empiriska modeller för Pentateukens komposition och spänner över en lång tidsperiod från tidiga nordvästsemitiska inskriptioner under 1000-talet f.Kr. till Ben Asherfamiljens förlagor till den Hebreiska bibeln på 800-talet e.Kr. och framåt. Christopher Rollston argumenterar utifrån det förra att epigrafiska data inte stödjer slutsatsen att det inte kan ha funnits kompetens att skriva historiska och litterära texter i Israel/Juda innan 700-talet (jfr Thomas Thompson och Israel Finkelstein). När det gäller texthistoria menar Lange, i kontrast till Emmanuel Tov, att normen under det andra templets period är en pluralitet av manuskript ("non-aligned"), vilket bland annat visas av Dödahavsrollarna. Vidare menar han att manuskript som 4QRP^c (4Q365) och 4QExod-Lev^f utesluter en kanonisering under hellenistisk tid, och istället placerar den närmare Ezra och Nehemjas tid. Molly Zahn har ett intressant kapitel om inombiblisk exeges, en term som hon menar bör överges. Det är viktigare att skilja mellan nya kompositioner (som Tempelrullen och 1-2 Krön) och nya utgåvor (som

grekiska Daniel och Ester, och MT Jeremia), än inom- och utombiblisk tolkning.

Del två utgår till stor del från Neo-dokumentaristernas påstående att det främsta skälet till att bedriva källkritik på Pentateuken är narrativ diskontinuitet. Detta handlar framför allt om möjligheten att följa en intrig. I kapitlen av Neo-dokumentaristerna ställs dock inte den viktiga frågan om narrativ kontinuitet är väsentlig för att förstå Pentateuken som en helhet. Det mest intressanta kapitlet i denna del är Jean-Pierre Sonnets undersökning av hur avsnitt i Pentateuken blir en *mise-en-abyme* av sin redaktionella komposition genom att låta Gud och Mose revidera tidigare lagar och avsnitt som vore de skrivare och redaktörer (t.ex. Gen 9:3–5 och 1:29).

Del tre handlar om lingvistisk datering av texterna i Pentateuken och debatten mellan Hurvitz och hans efterföljare och olika forskare som gärna sendaterar språket. Här framträder ojämnheten i volymen på ett annat sätt. Medan Hurvitz efterföljare argumenterar utifrån lingvistiska kriterier, utgår den andra skolan från redaktionskritik, samtidigt som alla upprepar att ingen metod ensam kan användas för datering! En viktig notering från Shimon Gesundheits introduktion som lämnas utvecklade är att sendaterande synsätt inte är falsifierbara. Om en text innehåller sena drag blir det ett argument för sendatering, men om den innehåller tidiga drag är detta exempel på andra dialekter eller arkaiserande språk. Detta innebär ju att det vetenskapliga anspråket för sendatering undergrävs.

Del fyra behandlar betydelsen av Dödahavsrollarna och det andra templets litteratur för Pentateuken fokuserat genom två texter: 4Q158 och Ezra och Nehemja. Del fem behandlar bevis för redaktionell aktivitet i Pentateuken, vilket återigen speglar Neo-dokumentaristernas argument att redaktören snarare var en samlare än en kreativ författare. I de faktiska bidragen är det dock enbart det första, av Jean-Louis Ska, som tydligt diskuterar frågan om redaktionell aktivitet. Del sex behandlar införandet av tidigare självständigt material (som Gen 49, Exod 15 och Deut 33). I introduktionen menar Baden att en viktig samtida fråga är i vilken utsträckning sådant material var narrativt, men den frågan tas

bara upp i Rainer Albertz bidrag (Exod 1–4*; 7–12*; och 32–34*). Övriga bidrag fokuserar poetiska stycken eller lagmaterial.

Del sju är arkeologisk och undersöker betydelsen av historisk geografi, där fokus av naturliga skäl faller på Numeri: här finns kopplingar till utombibliskt material (Ketef Hinnom och Deir 'Alla), och en mängd geografiskt material (spridda vandringsnotiser som 11:35, kap 21 och 33). Finkelstein och Thomas Römer konstaterar i sina bidrag att trots att Numeri troligen var den senast bearbetade boken i Pentateuken, innehåller den samtidigt spår av traditioner som kan kopplas till 800-talet och tidigare.

Del åtta behandlar frågan om Pentateukkällorna sträcker sig in i de förra profeterna. Konrad Schmid gör en förtjänstfull forskningsöversikt i sin introduktion som landar i att många idag efter Martin Noth ändå inte uppfattar luckan mellan Deuteronomium och Josua som absolut, bland annat på grund av sena redaktioner i deuteronimistisk stil (jfr Rendtorff och Erhard Blum). Baruch Schwartzs lite egna bidrag är i stort sett ett kondensat av Menahem Harans fyra volymers verk *The Biblical Collection* (1996–2014, på hebreiska), som argumenterar för att D fortsätter enbart som en del av DtrH, och att P fortsätter i Josua men inte längre.

Del nio tar upp frågan om relationen mellan Pentateuken och (de senare) profeterna, och behandlar till stor del Jeremia och Hesekiel. Slutsatsen blir att de olika materialen delar en gemensam, pågående kompositions historia och inte skapades isolerat från varandra, men exakt hur detta gick till skiljer forskarna åt. Kontrasten mellan profetiska genier (Amos) och skrivande epigoner (Malaki) har dock övergetts.

Del tio, slutligen, behandlar teologiska implikationer av Pentateukens komposition och innehåller flera kreativa bidrag. Benjamin Sommer visar hur fragmentiserande (diakrona) läsningar ofta var fallet i rabbinernas tolkning, medan uttolkare som Rashi och Rashbam införde ett intresse för (synkrona) enheter (*pahat*). Sonnet menar att Pentateuken har en narrativ linje som handlar om hur tabernaklet byggs och Torahn implementeras, vilket avrundas med att folket lyder (Deut 34:9). James W. Watts, till sist, argumenterar för att Pentateukens enhet

inte är narrativ utan rituell och performativ, vilket speglas i den troende gemenskapens användning av texterna.

Josef Forsling, Teologiska högskolan, Stockholm

RHIANNON GRAYBILL

Are We Not Men? Unstable Masculinity in the Hebrew Prophets

Oxford: Oxford University Press, 2016, Inbunden, 200 sidor,

SEK 812, ISBN: 978-0-190-22736-4

Att profeterna i den Hebreiska bibeln gestaltar förkunnelsen genom till synes provocativa symbolhandlingar i sitt eget familjeliv är väl känt. Men hur relaterar profetgenren mer specifikt till mäns kroppar och till normativ maskulinitet? Vilka alternativa maskuliniteter kan möjligtvis skymta bortom profeternas numera väldokumenterade misogyni? Rhiannon Graybill tar ett både originellt och säkert grepp om dessa stora frågor. I sökandet efter queera profetkroppar och med ambitionen att queera sin egen tolkningspraktik bidrar Graybill till att synliggöra den maskulina norm som så länge uppfattats som självklar, kroppslös och neutral.

Graybill inleder med en närläsning av Mose idealiserade men samtidigt udda manskropp: god, tung-häftad, spetsläsk, slaknad och beslöjad. Graybill drar slutsatsen att Mose rör sig långt utanför HB-boxen, men samtidigt att hans sårbara kropp utgör nyckeln till profetisk framgång. I en första fallstudie låter Graybill Hosea 1–3 möta skräckfilm (framför allt *Exorcisten*). Tesen är att maskulinitet förhandlas genom kvinnors kroppar. Graybill menar här att en kritisk läsning bör innefatta mer än att exponera textens våldsinslag. Istället pekar hon till exempel på tortyr som ideologiskt komplext, maskulinitetens kris, samt öppenhet som generiskt problem. Kontentan blir ändå att varken YHWH eller Hosea förändras, återgången till en patriarkal ordning är i det närmaste total.

I nästa fallstudie ställs rösten i Jeremias bekännelser i förbindelse med hysteri, som den framträder i Freud och Breuers fallbeskrivningar. Poängen är inte att sätta diagnos på Jeremia, utan att visa att användningen av språk och ljud liknar hysterikernas till både form och innehåll,